

OBSAH

Naděje a zklamání: Československo na prahu nové doby	9
Dana Musilová	
Vztah katolických ženských spolků k ženským emancipačním trendům ve společnosti první Československé republiky	21
Jana Burešová	
Open Door International a diskuse o legislativních omezeních ženské práce v Československu	59
Dana Musilová	
Zobrazenie ženy na stránkach Slovenského denníka a Slovenského východu	75
Miroslava Gallová	
Válka, ženy a sociální otázky očima novinářky Olgy Fastrové	109
Klára Čermochová	
Oficiální a „šedý hlas“ sexuální menšiny. Kritika trestných paragrafov smilstva proti přírode v Československu (1918–1938)	131
Michal Mako	
Emancipácia homosexuality v Československu na príklade aktivít osvetového pracovníka Imricha Matyáša (1896–1974)	177
Jana Jablonická Zezulová	

Andělíčkářky a jejich nezákonná praxe versus legislativa. Pokus o legalizaci potratů	207
Martina Halířová	
„Ochranné prostředky“ ano či ne? Tři pohledy na antikoncepci na prahu nové doby	231
Veronika Lacinová Najmanová	
Vznik „národních církví“ na počátku Československé republiky	259
Pavel Marek	
Vztah náboženskosti a sekularity v meziválečném Československu	297
Jaroslav Šebek	
Český katolicismus v sekularizované Československé republice 1918–1938	323
Jan Rataj	
Institucionalizace slezských augsburských sborů v Československu (1918–1923)	369
Józef Szymeczek	
Přístup T. G. Masaryka ke katolické církvi a k náboženství před rokem 1914	391
Marie L. Neudorflová	
Vizuální podoba Církve československé v době první republiky: vývoj bohoslužebného a duchovenského oděvu	441
Jitka Jonová	

Shrnutí	475
Summary	489
Seznam autorek a autorů	504
Literatura	506
Seznam vyobrazení	537
Jmenný rejstřík	546

**OFICIÁLNY A „ŠEDÝ HLAS“
SEXUÁLNEJ MENŠINY.
KRITIKA TRESTNÝCH
PARAGRAFOV SMILSTVA
PROTI PRÍRODE
V ČESKOSLOVENSKU (1918–1938)**

Michal Mako

I. ÚVOD

Prvá svetová vojna ako významný historický míľnik umožnila vďaka svojej fatálnosti spustenie mnohých nových spoločenských procesov. Premenila mentálnu aj geografickú mapu vtedajšieho sveta. V našom geografickom priestore sa stala rozhraním medzi „starým“ monarchistickým obdobím Rakúsko-Uhorska a „novým“ demokratickým obdobím Československej republiky. Predelila dovtedy žitú historickú realitu a v závere umožnila kreovanie nového politického, kultúrneho a spoločenského sveta.¹

Veľké povojnové politické zmeny využili mnohé časti obyvateľstva k presadzovaniu vlastnej agendy. Výnimkou neboli ani tie sociálne hnutia, ktoré usilovali o zmenu prístupu štátu a spoločnosti k sexuálnemu a reprodukčnému životu v Československu. V tomto príspevku sa zameriavam na tzv. hnutie sexuálnej menšiny, ktoré sa prostredníctvom uvedomelého, cieleného a priameho boja, lobingu, snažilo o zastavenie trestnosti homosexuálnych stykov, a to v súvislosti s pripravovaným novým trestným československým zákonom. Okrem tohto ambiciózneho boja a oficiálneho kritického hlasu voči zdedeným rakúskym a uhorským trestným zákonom smilstva proti prírode sa v tomto období objavuje aj tzv. šedý hlas kritiky kriminalizácie homosexuálnych stykov, a to z dôvodu, že kontinuálna policajná a právna perzekúcia osôb vykonávajúcich nekonformné sexuálne styky prebiehala počas celej existencie

.....
1 Zoznam skratiek a značiek: č. – číslo; čl. – článok; tr. z. – trestný zákonník; zák. – zákon; Zb. – zberka zákonov; Zb. z. a n. – Zberka zákonov a nariadení.

prvej republiky. Na policajných stanicích či v súdnych sieňach preto zaznieval „šedý hlas“ konkrétnych ľudských bytostí k prostej obhajobe svojich vlastných činov a bytia, skrze ktorú je možné reprodukovat' priamu či nepriamu kritiku tohto trestného zákona.

V práci sa v prvom rade pokúsím predostrieť elementárny popis hnutia sexuálnych menšín v období Československej republiky (1918–1938) a priblížiť jeho vznik, vývoj, charakter aktivistických snáh a hlavnú líniu argumentov za odrestvenie homosexuálnych stykov. Ďalšia časť textu bude venovaná obsahovej analýze ôsmich vybraných kriminálnych spisov z judikatúry československých súdov vo zvolenom období. V rozbere jednotlivých trestných spisov sa sústredím najmä na hľadanie, selekciu priamej ako aj nepriamej kritiky trestných paragrafov smilstva proti prírode, na obhajobné taktiky či argumentácie obvinených, obžalovaných alebo iných osôb vystupujúcich v týchto trestných prípadoch. V závere sa pokúsím o stručnú komparáciu argumentácie „šedého hlasu“ s hlavnou líniou hnutia sexuálnej menšiny v Československu.

Pramennú základňu tohto príspevku tvoria zdroje trestnoprávneho, justičného a policajného charakteru. Okrem nich je veľmi dôležitým primárnym prameňom takisto prvorepubliková tlač hnutia sexuálnej menšiny. Jadro sekundárnych prameňov, literatúry, predstavuje rozsiahla monografia historika Jana Seidla *Od žaláře k oltáři*, ale taktiež ďalšie dôležité literárne zdroje z oblasti československých queer dejín a literatúra právnej histórie.

V tejto stati využívam priamu historickú metódu pri vlastnom archívnom výskume, obsahovej analýze a kritike histo-

rických prameňov, ďalej metódu sondy pri analýze ôsmich vybraných trestných spisov z rôznej judikatúry československých súdov, analýze a selekcii obhajobných taktík či priamej a nepriamej kritike trestného zákona v nich; komparatívnu metódu pri sledovaní zhôd a nezhôd argumentácie hlavnej línie sexuálneho hnutia a predstaviteľov „šedého hlasu“, resp. samotnej prítomnosti kritiky sexuálneho hnutia v konkrétnych trestných prípadoch.

1. ÚSVIT HNUZIA SEXUÁLNEJ MENŠINY V ČESKOSLOVENSKU (1918–1938)

1.1 Pred prvou republikou

Pred prvou svetovou vojnou a vznikom Československej republiky (ďalej len ČSR) v roku 1918 nemožno hovoriť o existencii kompaktného a koordinovaného hnutia sexuálnej menšiny, ktoré by systematicky bojovalo za dekriminalizáciu homosexuálnych stykov v československom prostredí. Objavuje sa iba niekoľko samostatných, na seba nenadväzujúcich verejných vystúpení, v ktorých zazneli argumenty vyzývajúce k zrušeniu trestnosti takýchto nekonformných sexuálnych činov. Jedným z nich bol anonymný list² zaslaný 1. júna 1868 českému lekárovi a fyziológovi (1787–1869). V ňom neznámy autor požiadal renomovaného fyziológa Jana Evangelistu Purkyně o to, aby

2 Zaužíval sa pojem „Podřipský anonym“. Seidl, J. a kol., *Od žaláře k oltáři. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012, s. 65–69.

preskúmal príčiny homosexuality a inicioval na príslušných miestach zrušenie trestnosti jej sexuálnych prejavov.³ Ide o najstaršie známe vystúpenie za odrestnenie homosexuálnych stykov v československých pomeroch.⁴

V rakúsko-uhorskom období je významné takisto vystúpenie českého básnika, spisovateľa a literárneho kritika Jiřího Karáska ze Lvovic (1871–1951) v časopise *Moderní revue* v roku 1895. V periodiku reagoval na súdny proces s anglickým spisovateľom Oscarom Wildeom (1856–1900), ktorý sa dopustil homosexuálnych stykov. Jiří Karásek ze Lvovic skritizoval postoj súdovej českej tlače, ktorá o danom prípade informovala, a zároveň vo svojom článku artikuloval požiadavku na zrušenie trestnosti rovnakopohlavných sexuálnych stykov.⁵ Stal sa tak prvou známou českou osobnosťou, ktorá svojím počínom jednoznačne obhajovala práva homosexuálne založených osôb. Vďaka jeho vystúpeniu bola v českom prostredí vyvolaná ostrá verejná diskusia na túto tému a prvýkrát zaznel jeden z najdôležitejších nasledujúcich argumentov za uskutočnenie dekrimi-

.....

- 3 Úryvok z listu: „Znal jsem mladíka bohatého, učeného, sličného, na pohled zdravého – ale zastřelil se; v lístku u něho nalezeném stálo následující: ‚Proto jsem sobě život vzal, že nejsem ani mužským ani ženskou; pud pohlavní nutí mne milovati; a nešťěstí! ja miluji tvory svého pohlaví!‘ [...] Račiž, Ty otče vědy Tvé, račiž nahlížeti, jak nešťastni jsou lidé podobni! A kolik tisíců jest jich? Neměl by zákonodárce vymazati tento krutý zákon, který podobné nešťastníky tresce? Co vadí Tobě, abys Ty ve jmenu vědy se jich ujal?“ Seidl, J. a kol., *Od žaláře k oltáři*, s. 66.
- 4 Tamtiež, s. 65–69.
- 5 „Akt jako akt. [...] Akt, o který zde běží, neměl by býti právě tak trestný jako normální. Radujeme se dokonce, že starou konvenční morálkou zase bylo trochu otřeseno. Případy podobné neléčí se vězením.“ -C-, *Časopisy. Moderní revue*, 1 (1895), č. 2, s. 48.

nalizácie homosexuálnych stykov, a to poukázanie na vydieračstvo s tým späté.⁶

Z homosexuálneho spoločenstva sa však na území budúcej ČSR v rakúsko-uhorskom období nikto touto problematikou systematicky nezaoberal. V tomto období tak nemožno hovoriť o otvorenom a priamom aktivistickom boji československých občanov s cieľom zmeniť trestný zákon v prospech homosexuálne cítiacich jedincov. Až vznik prvej ČSR zmenil tento stav.

1.2 Po vzniku republiky

Prvá republika po svojom vzniku v roku 1918 recipovala pôvodné rakúsko-uhorské trestné právo dovtedy platné na jej území.⁷ V praxi to znamenalo, že všetky dovtedajšie zemské a ríšske zákony a nariadenia ostali načas v platnosti, a teda novovzniknutá republika kontinuálne pokračovala v kriminalizovaní homosexuálnych stykov.⁸

6 Seidl, J. a kol., *Od žaláre k oltáři*, s. 79–87.

7 Prevzatie rakúsko-uhorského právneho poriadku prebehlo prostredníctvom tzv. kardinálneho ustanovenia, článku II. zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. Mosný, P. a kol., *Dejiny štátu a práva na území Slovenska*. Banská Bystrica: Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2010, s. 240.

8 Na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi naďalej platil pôvodný Uhorský trestný zákonník o zločinoch a prečinoch z roku 1878. Ten v hlave XIV. uh. tr. z. trestal homosexuálne styky („smilstvo medzi mužmi a smilstvo človeka so zvieratom“, a teda „smilstvo proti prírode“) v § 241 uh. tr. z. väzením do jedného roka. O „násilnom smilstve proti prírode“ pojednával § 242 uh. tr. z., v ktorom bol trest stanovený žalárom do piatich rokov (ak nedošlo ku smrti poškodeného, inak doživotie). Smilstvo medzi ženami trestné nebolo.

→

Československá republika však už od svojho vzniku deklarovala nutnosť práce na novom unifikovanom československom práve, čím sa mala potvrdiť a zdôrazniť zvrchovanosť republikového štátu, ktorý sa snažil o ostré vymedzenie voči jej monarchistickému politickému predchodcovi. Unifikácia československého práva sa stala politickou témou, ktorá bola vo verejnej rozprave prítomná po celú dobu existencie ČSR (1918–1938). Jej proces začal v roku 1919, kedy vzniklo samostatné Ministerstvo pre zjednotenie zákonov a organizácie správy („ministerstvo unifikácie“), v ktorom pracovali právnici ovládajúci oba systémy a ich činnosť spočívala v pripomienkovaní predlôh ostatných ministerstiev z hľadiska unifikačného momentu. Práce na spísaní nového zjednoteného trestného práva začali konkrétne 14. júna 1920 poradou Ministerstva spravodlivosti.⁹

Táto príprava podnietila vznik novej platformy, na ktorej sa verejne diskutovalo aj k otázkam trestnosti homosexuálneho styku, teda smilstva proti prírode. Vytvorila sa možnosť komentovať a pripomienkovať prípravu nového práva. Vďaka tomu sa objavili nové možnosti ovplyvňovania tvorby budúceho

.....

Na území Čiech, Sliezska a Moravy zase platil Rakúsky trestný zákonník o zločinoch, prečinoch a priestupkoch z roku 1852. Homosexuálne styky postihoval v hlave XIV. rak. tr. z., v § 129 l. b, rak. tr. z. takisto označením „smilstvo proti prírode“ (a, so zvieratami; b, s osobami rovnakého pohlavia). Trest sa vymieraval v § 130 rak. tr. z. ťažkým žalárom od jedného do piatich rokov (nášlné smilstvo bolo trestané žalárom od piatich do desiatich rokov; ak došlo k ublíženiu na zdraví či živote, páchatelovi hrozilo 10 až 20 rokov žalára; ak bola trestným činom spáchaná smrť poškodeného, doživotie). Zdroje: Zákon č. 117/1852. Rakúsky trestný zákonník o zločinoch, prečinoch a priestupkoch, 1852.; Zákon čl. V/1878. Uhorský trestný zákonník o zločinoch a prečinoch, 1878.

9 Seidl, J. a kol., *Od žaláře k oltáři*, s. 109–110.

trestného zákona v prospech dekriminalizácie homosexuálnych deliktov. Tejto šance sa chopilo niekoľko osobností z odborného, najmä medicínskeho a právneho prostredia. Následne sa pridali aj nekvalifikované osoby, ktoré cítili homosexuálne a začali budovať vlastné organizované emancipované hnutie.

Prvý, kto v novovzniknutej ČSR vystúpil s iniciatívou za dekriminalizáciu homosexuálnych stykov, bol pražský advokát František Čeřovský (1881–1962)¹⁰ v máji a júni roku 1919 v časopise *Právník*.¹¹ Išlo o jedného z dvoch najvýznamnejších a najvytrvalejších nositeľov myšlienky dekriminalizácie homosexuality mimo samotného homosexuálneho spoločenstva v medzivojnovom období. Keďže bol oboznámený s nemeckou lekárskou a právnickou literatúrou, ktorú využívalo nemecké hnutie sexuálnej menšiny, vo svojom článku sa do značnej miery inšpiroval práve touto argumentáciou. Poukazoval na fakt, že mnoho významných historických osobností cítilo homosexuálne, že existencia paragrafov smilstva proti prírode podporuje trestný čin vydierania, že v mnohých európskych krajinách už homosexualita trestná nie je, že historické argumenty pre trestanie sodomie pôsobia v súdobej spoločnosti nepochopiteľne a absurdne¹² a že toto trestanie stredovekou

.....

- 10 Viac k autorovi napr. Schindler, F., František Čeřovský, otec boje za dekriminalizaci homosexuálů v Československu. *Souvislosti*, 14 (2003), č. 4, s. 70–79.
- 11 Čeřovský, F., § 129 I. b. tr. z. Příspěvek k naléhavé reformě trestního zákona. *Právník*, 58 (1919), č. 5, s. 166–169 a s. 200–202.
- 12 Ako príklad uvádza rôzne historické zákonníky: „Justinian trestal novellou 77 lásku medzi muži proto, že oni svou neřestí zaviňují zemětřesení, hlad a mor; [...] Saský jurista Carpzow (1595–1666) i povodně chtěl odvrátiti trestáním inverzní lásky.“ Čeřovský, F., *Právník*, 1919, s. 200, 201.

formou ťažkého žalára je historickým prežitkom. Dôležitým momentom Čerovského príspevku bolo opretie sa o najnovšie výskumy viedenského lekára Eugena Steinacha (1861–1944), z ktorých vyplývalo, že za homosexuálnu orientáciu sú zodpovedné ľudské pohlavné žľazy.¹³ Ide o symbolický medzník, kedy biologická argumentácia v súvislosti s homosexualitou prestáva byť v českých krajinách iba doménou medicíny a stáva sa tiež súčasťou všeobecného emancipačného diškurzu.¹⁴

Druhou skutočne významnou a vytrvalou fundovanou osobnosťou bojujúcou za zrušenie trestnosti homosexuálnych stykov v medzivojnovom období v ČSR bol psychiater a sexuológ Hugo Bondy (1897–1939).¹⁵ K rozprave o homosexualite vystúpil prvýkrát na schôdzi Purkyňovy spoločnosti 18. decembra 1920 v Prahe. Rovnako sa vo svojom príspevku oprel obzvlášť o vyššie spomenuté výskumy lekára Steinacha. Ani v ďalších vystúpeniach neopustil medicínsku obhajobnú rovinu homosexuálnych stykov, z čoho vyplývalo ich nespravodlivé právne trestanie.¹⁶

.....

13 „[...] nejlepší důkaz o neudržitelosti nynějšího trestního zákona, který trestá člověka za jeho žlázy, s nimiž přišel na svět.“ Tamtiež, s. 202.

14 Seidl, J. a kol., *Od žaláře k oltáři*, s. 120–121. Ku sviežemu a výtisťne spracovanému historickému vedeckému diškurzu o homosexualite odporúčam knihu Sengoopta, Ch., *Otto Weininger – Sexualita a věda v císařské Vídni*. Praha: Academia, 2009, s. 132–154.

15 Viac k autorovi napr. Seidl, J., *Úsilí o odrestnění homosexuality za první republiky*. Rigorózná práca. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2007, s. 72–77.

16 Seidl, J. a kol., *Od žaláře k oltáři*, s. 121–125.